

Varoluşsal Diyalog / Varlıklara Ad Koyma

Vahdettin İNCE*

Existential Dialogue / to Name Existences

Citation/©: İnce, Vahdettin, (2011). Existential Dialogue / to Name Existences, Milet ve Nihal, 8 (3), 229-247.

Abstract: The life of human being is a process of naming/entitling. Language, history, culture, civilization and nature are the sphere/field of that activity. Religion is the guide of human being who is naming the creatures. Quran has mentioned that how the proper calling is, by giving examples from that prophets had intervened with deviations, which occurred, in this respect. Two main streams of Islam, Ahl al-Sunna and Shia are in perfect level for contribution to cultural accumulation of mankind that Western civilization caused to degenerate while universalizing the human being. Threshold of leading of Islam again to mankind is bond of re-giving the meaning to the existence. In other words, it has become clear that Islam is naming or must name the existence.

Key Words: Ahl al Sunna, Shia, Civilization, Quranic tale.

Atıf/©: İnce, Vahdettin, (2011). Varoluşsal Diyalog / Varlıklara Ad Koyma, Milet ve Nihal, 8 (3), 229-247.

* Araştırmacı Yazar-Mütercim, [ince.vahdettin@gmail.com].

Öz: İnsan hayatı bir "ad koyma" sürecidir. Dil, tarih, kültür, medeniyet ve doğa bu faaliyetin alanıdır. Din, bu işlevini gören insanın en sahil yol göstericisidir. Kur'an-ı Kerim, kıssaları aracılığıyla peygamberlerin bu bağlamda yaşanan sapmalara müdahalesinden örnekler vermek suretiyle sahil bir ad koymanın nasıl olması gerektiğini anlatmaktadır. İslam'ın sahadaki iki ana akımı Ehl-i sünnet ve Şia, Batı medeniyetinin evrenselleştirirken yozlaştırdığı insanlığın kültürel birikimine yeni bir anlam katacak yetkinliktedir. Son aşamada İslam'ın insanlığa yeniden önderlik etmesinin eşiği varlığı yeniden anlamlandırmak, diğer bir ifadeyle yeniden adlandırmak olarak belirginleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i sünnet, Şia, medeniyet, kıssa.

İnsanın yeryüzündeki serüveni ad koymakla başlar. "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti." (2/Bakara, 31). O gün bugündür insanlık sonsuza doğru uzanan bir ad koyma sürecinde bir "kendini var etme" (tekâmül) çabası içindedir. Emrine verilen varlıklardan yeni varlıklar icat etmek, yeni işlevler kazandırmak suretiyle hep bir ad koyma faaliyetidir insanın hayatı. Varlıkların adından yeni bir ad icat ettiği her seferinde zihin dünyasına da bir anlam katmaktadır. Bu aynı zamanda medeniyetin de hikâyesidir. Diğer bir ifadeyle insanın eşya ile kurduğu diyalogun yaratılıştan kaynaklanan zeminidir. Çünkü ad koymak diyalogun ilk basamağı olduğu gibi bir değer üretme faaliyetidir de. Medeniyet ise zaten değerler bütünü demektir. Artık üretecek değeri ya da değer üretecek mecali kalmadığı zaman insanın varlığı adını, diğer bir ifadeyle anlamını yitirir. Dolayısıyla eşya ile diyalog kurulamadığı zaman medeniyet yerini bedeviyete terk eder. Bedeviyet fasit bir daire içinde verili isimlerle koskoca varlık yükünü bir göçebe heybesine sığdırmanın adıdır. Aslında bedeviyet, insanın sonsuza doğru uzayıp giden değer üretme/medenileşme sürecinin bir yerinde çeşitli nedenlerden dolayı varlığın akışına ayak uydurma, varlıkla diyalog kurma kabiliyetini yitirmesinden ibarettir.

Başrolünde insan olmak üzere bütün bir varlık bir ad koyma (tekâmül) faaliyeti içindedir. Tarih, sosyal hayat, kültürlerin etkileşimi, medeniyetlerin buluşması, doğa olayları, dillerin yapısı, dinlerin gelişimi, insanın sosyolojik tekâmülü ve bir bütün olarak kâinat bu senaryonun sahnesidir.

Bu yüzden insanlar değer üretmeye sıfırdan başlamazlar. Do-

ğuştan sahip oldukları yetenekler ve bu yeteneklerin dış dünyada etkin olmasını sağlayacak dil gibi bir mekanizma vardır. Aynı zamanda dilin de yeni adlar üreteceği verili bir imkânlar dünyası mevcuttur. İnsan doğuştan medenidir, çünkü bir dili vardır ve bu dilde anlamını bulan bir objeler âleminde yaşamaktadır. Dil ve obje ayrılmazlığı ise herkesin malumudur. Dil ile objeler âlemindeki gelişmeler arasında kurulan dengenin mahiyeti ise medeniyetin de düzeyini gösterir. Ama bu dengenin bozulduğu anlar da vardır. Bazen gelişmiş bir dil ve anlam dünyasına sahip olunmasına rağmen bu dilin ve anlam dünyasının objeler âlemindeki müradifi bir türlü yakalanamaz. Hz. Peygamber (s.a.v), Kur'an-ı Kerim aracılığıyla geniş imkânlar sahip Arap dili ile objeler dünyası arasında sağlıklı bir denge kurmuştur mesela. İslam, dil ile eşya arasında kurulan var oluş amacına uygun mükemmel diyalogun adıdır. Beri tarafta özellikle batı dünyasında yüksek bir maddi gelişmişlik olmasına karşın, bu gelişmişliği karşılayacak ahlaki nosyonları barındıran bir anlam diline tanık olamıyoruz. Bu yüzden batı medeniyetinin eşya ile kurduğu ilişki erdemli değer üretici diyalog değil, eşyayı sömürme olarak tanımlayabileceğimiz bir çatışma ağırlıklı diyalog şeklinde belirginleşmektedir.

Dilin Var oluşsal Ad Koyma İmkânı

Dillerin çoğunda, özellikle Arapça'da insanlık, bir şahıs gibi tasavvur edilir. İnsanlığın bütünü içinde oluşan kümelere de bir şahsın bedeninin organlarına verilen isimlerden biri verilir. Arap tasavvurunda insanlığın her bir kümesi bir beden organı gibidir. Bir küme insanlığın bütünü içinde hangi organın işleviyle temayüz etmişse, ona o organın adı verilmiştir.

Söz gelimi, Arap tasavvurunda, bir adam insanlık bütünüdür veya herhangi bir topluluğun ayağı konumundadır. Bu yüzden Araplar, ayak anlamına gelen "*er-riclu*" kelimesinin türediği (r-c-l) kökünden "adam" demek olan "*er-raculu*" kelimesini türetmişlerdir.

Bir adamın görme organına "*ayn*" dedikleri gibi, bir topluluğun gözde kimselerine, eşraftan olan faziletli kimselere de "*ayn*"

demislerdir. Bu isimlendirmede, söz konusu kimselerin toplumun dışı açılan gözleri olduklarına ilişkin tasavvur esas alındığı gibi, gözün bütün organlar içindeki ayrıcalığı ve üstünlüğü de esas alınmıştır.

Toplumun lideri, başı konumundaki kimse, bedendeki baş gibi tasavvur edilmiş ve baş anlamına gelen "*er-re'su*" kelimesini türettikleri (r-e-s) kökünden başkan, lider anlamına gelen "*er-reis*" kelimesini türetmişlerdir.

Araplar, kafatasının dış darbeler karşısında koruyucu bir kalkan ve sert bir kabuk işlevini görmesinden hareketle "kabile"ye kafatası kemiğinin ismini vermişlerdir. Bu adlandırmada kafatasının beyin gibi hayati bir organı koruması göz önünde bulundurulmuştur. Modern zamanlarda soy birliği esasında oluşan topluluk ve ulus anlamında kullanılan "*el-kavm*" (Kavim) kelimesi ise "*kame*" fiilinin mastarıdır. "*Kame*", kıyam etmek, ayak üzerine dikilmek, dik durmak anlamına gelir. Bir topluluğa kavim denirken, beden bu özelliği göz önünde bulundurulmuştur. Bu organik bir isimlendirme değil, niteliksel bir isimlendirmedir. Dolayısıyla bu adlandırmada hem bireyin toplum içinde maişetini temin etmesi ve güvenli bir hayat sürdürmesi, dolayısıyla ezilmeden ayakta durması, hem de toplumun başka topluluklar karşısında bu anlamda ayakta durması esas alınmıştır. Ayakta durma bir hal, bir tavır olduğu için, bu halin gerçekleştirilmesine elverişli hemen bütün insan kümelerine "*kavim*" denilmiştir. Her kişinin kavmi, onun taraftarları ve aşiretidir.

Dikkat çekici husus, bir kimse için, herhangi bir topluluğun kavim olarak nitelendirilebilmesi için soy birliğinin zorunlu koşul olarak görülmemiş olmasıdır. Taraftarlık gibi ortak bir amacı simgeleyen bir olgu, birlikte yaşama ve muâşeret etme esasına dayanan toplumsal bir küme olan aşiret olgusu kavim kavramının nesnel karşılığı olarak gösterilmiş olmasıdır ki her ikisinde de soy birliği yok değilse de, olmazsa olmaz bir koşul da değildir. Buna göre, aileden başlayarak ümmete, oradan da bir bütün olarak insanlık ailesine kadar bütün topluluklar, bireyin bu halini gerçekle-

tirmesine uygun ortam oluşturmaları hasebiyle kavim olarak nitelendirilebilirler. Bir insan, nerede kıyam edebiliyorsa, hangi topluluk içinde dik durabiliyor, onurunu koruyabiliyorsa, onun kavmi orasıdır. Bunun için soy birliği gerekli öğelerden biri olsa da, temel bir yanılı olarak kabul edildiği gibi tek öge değildir. Yani “kavim” niteliği, değer üretme sürecinin her aşamasında belirginleşen topluluklar için kullanılabilen sürekli ve devamlı bir anlam akışkanlığına sahip olmasından dolayı aynı zamanda bir ad koyma, değer üretme imkânını da barındırır. Dillerin doğal hali, özellikle Arap dili eşya ile diyalogun hangi zeminde kurulacağını somut olarak gösteren zengin bir kaynak mesabesinde dir.

Sosyal Gelişim Bağlamında Ad Koyma

İnsanın pratik yaşamı da var oluşsal ad koyma misyonunun somut bir kanıtıdır. Dünyaya geldiği andan itibaren insan, kendini koruyucu, himaye edici bir ortamda bulur. İlerleyen yaşına paralel olarak ilişkileri ve ilgileri geliştikçe koruyucu toplumsal kümelerin geliştiğini, mahiyet değiştirerek çeşitlendiğini, yeni adlarla belirginleştiğini görür. İnsan bunlar sayesinde dik durur, kıyam eder. Aile, kabile ve aşiret gibi kümelerin her biri insan için kavim sayılırlar. Fakat hayat bir süreçtir; akıp gitmektedir. İnsan da bir kökten doğup dal budak salan bir varlıktır. Dolayısıyla çok yönlü, ilişkileri karmaşık ve çeşitlilik arz eden insanın aynı anda birçok kavme sahip olması gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Pratik hayat tek değil, çok ve değişken bir kavimliliği dayatır. Zorunlu olarak ve mutlaka soy birliğini de tek koşul olarak öngörmez. İlişkinin ve bağlamın niteliğine uygun bir kavmiyet olgusunu doğurur. Yani dilde olduğu gibi pratik hayatta da kavmiyet bir nitelik, bir duruş ifade eder ve hayat tarzı, zihniyet, ilişki ağı olarak belli bir toplumsal kümenin çerçevesinde donup kalmak neticede değer üretememek anlamına gelir ve medeniyet kervanından geri kalmak gibi bir sonuç doğurur. Her zaman ve her koşulda tek kavimlilikte direktmek neticede kavimsiz kalmakla, dik durma ve değer üretme yeteneğini kaybetmekle, dolayısıyla medenilik vasfını kaybetmekle eş anlamlıdır. Bu yüzden milliyetçilik kavmiyetin akış-

kanlığını belli bir süreçte dondurma, medeniyet kabiliyetini dumura uğratma, evrensel ad koyma olgusunu durdurma çabası olarak nitelendirilebilir. Çünkü diyalogu belli bir kavmiyette durdurma çabasıdır milliyetçilik.

İnsanlığın değişime açık bir yönü olmakla birlikte tutucu bir yanı da vardır. Aslında insanın değişip gelişirken kökleriyle bağlarını koparmamak, medeni kazanımlarını bir temele dayandırmak için büyük bir öneme sahip bu özellik baskın hale geldiğinde, yine az önce işaret ettiğimiz milliyetçiliğe benzer yıkıcı bir etki de gösterebilir. Değişime ve gelişime açık insanın sabitelerinin de olduğunu unutmamak gerekir. Fakat sabiteler hayatın temel belirleyicisi haline gelmemelidir. Nitekim tarihin akışını incelediğimiz zaman insanın tutucu yönünün baskın geldiği, sabitelerin belirleyici konuma geldiği ve insanı akışkan kavmiyetliliğin değer üretici dinamizminden koparıp ölümcül bir durağanlığa mahkûm ettiği dönemlerin olduğunu da görürüz. Bu noktada ilahi iradenin devreye girdiğine ve insanlığı yeniden değer üretecek dinamizme kavuşturduğuna da tanık oluruz.

Bu bakımdan vahiy, dilin yukarıda işaret ettiğimiz bu imkânının, pratik dünya ile uyumlu bir şekilde yeniden değer üretecek dinamizme kavuşmasına yönelik ilahi müdahalenin adıdır. Vahiy, insana doğuştan verilen ad koyma yeteneğinin harekete geçirilmesidir. Tekli kavmiyetlilikten çoklu kavmiyetliliğe, ölümcül durgunluk halinden ibaret sabiteler manzumesinden, köklerine bağlı değişkenlik sürecine dâhil olmanın adıdır.

İlahi müdahale sırf vahiyle de sınırlı değildir. Bazen beşeri dinamiklerin yeryüzü çapında bir etkinlik gerçekleştirecek şekilde devreye girdiğine de tanık oluyoruz. Bazı kültürlerin kaplarına sığmamaları neticesinde yaşanan bu etkinlik potansiyel değerleri bünyesinde barındıran dağ misali sabit kültürleri harekete geçirir. Kültürler arası diyalog olarak nitelendirebileceğimiz bu süreç de bir tür değer üretme/ad koyma örneğidir.

Bir ad koyma eylemi olarak kültürlerin etkileşimi

Yüce Allah yeryüzü sarsılmasın diye dağları yarattığını, insanların

yönlerini bulmalarına yardımcı olmak üzere gökte yıldızlar halk ettiğini bildirir. Buradan hareketle bazı milletlerin derin ve köklü kültürlerinin insanlığın sosyal hayatının zaman zaman kendini gösteren sosyal fırtınalara kapılıp savrulmaması için tabiattaki dağların, gökteki yıldızların işlevini gördüğünü söylesek her halde bir hakikate işaret etmiş oluruz. Doğudan batıya, kuzeyden güneye bütün bir insanlığın yerleşim düzenine baktığımız zaman, neredeyse her kıtanın merkezinde bir veya birkaç sabit kültür havzasının bulunduğunu görürüz. Bunlara “dağ kültürler” ya da ontolojik anlamda “yıldız kültürler” demenin yerinde bir tanımlama olduğunu düşünüyorum. Bu merkez milletlerin coğrafi sınırları duruma göre daralmasına ya da genişlemesine rağmen etkinlikleri, yön tayin edici fonksiyonları hep devam eder. Mesela açlığın, sefaletin hüküm sürdüğü, insanlığın bütün erdemleriyle yerlerde süründüğü bir zaman diliminde Tolstoy, Dostoyevski ve daha niceleleri gibi büyük düşünürleri ortaya çıkaran Rus milleti gibi. Sömürgeciliğin kısılcacında aşığılanan Arap dünyasına özgürlük meşalesi işlevini gören Mısır’ın yirminci yüzyıla damgasını vuran büyük âlimler yetiştirmesi gibi. Bu merkez milletler, dağ misali yerinde duran bu medeniyetler, küllerinden her gün yeniden doğma kabiliyetine sahip bu yıldız kültürler fırtınalı bir günde, dalgalı denizlerde yön arayanlar için sahil-i selamet konumundadırlar.

Bunların yanında tarihte Cengiz fırtınası, Makedonyalı İskender’in fetihleri, İslam’ın yayılma süreci ve de modern batı istilası gibi bütün bir insanlığı etkisi altına alan süreçler ve bu süreçlerde başrol oynayan milletler de vardır. Bunlar belki varlık yasası içinde çiçekleri aşıl原因an rüzgârlar gibi yerleşik kadim kültürleri yeniden yeşertmek üzere aşılıp ardından sahnedan çekilirler ve hayat yeniden mecrasında akmaya devam eder. Aşılıyıcı kültürün, sabit kültürü harekete geçirmesinin Kur’an’da gösterilen örneği ise Zülkarneyn kıssasıdır. Demir madenine sahip oldukları halde bundan yeni bir değer üretme becerisini gösteremeyen bu kültür Zülkarneyn’in sayesinde demiri eritip ondan bir set yapmayı, diğer bir ifadeyle yeni bir ad üretmeyi öğrenir.

Vahyin insan hayatında sistemleşmiş hali olan dinin serüveni ise saydığımız bu doğal, dilsel, kültürel ve tarihsel diyalogun sahih mecrasıdır.

Herkesçe bilinen bir klişedir: “Dinin amacı, insanın dünya hayatını ahlaki normlar doğrultusunda tanzim etmek suretiyle hem dünya hem de ahiret mutluluğunu sağlamaktır”. Bu işlevini gören din, insanlığın ortak değerlerinin toplamından ibaret olan medeniyet kazanımlarını yeniden üreterek daha ileri bir düzeye ulaştırır. Bütün dinler, insanlara bir takım emir ve yasaklar yöneltirlerken eş zamanlı olmak üzere bu hedefin gerçekleşmesine yönelik adımlar da atmışlardır. Semavi dinler arasında bir bayrak yarışı gibi gelişmiştir bu süreç. Her gelen peygamber bir önceki peygamberin bıraktığı yerden devam etmiştir. İnsanlığın elinden tutarak daha ileri bir düzeye ulaştırmıştır. İnsanlığın ortak değerlerinden hayatîyet sahibi olanları yeniden harekete geçirmiş, durağan olanları dinamik hale getirmiş, ruh kazandırmıştır. Bu bakımdan dinin, yukarıda işaret ettiğimiz hedefini gerçekleştirmek adına üç alanda; muhatapların günlük hayatlarında, ortak tarihi miraslarında ve tevhit inancının şablonunda köklü değişikliklere yol açtığı söylenebilir.

Dolayısıyla semavi dinler, muhatap aldıkları insanların günlük hayatlarına yönelik direktiflerde bulunurlarken, ahlaki açıdan aksayan yönlerini onarırlarken, aşırıya kaçan davranışlarını makul çizgiye doğru çekecek emirler ve yasaklar koyarlarken aynı zamanda insanlığın yaratılıştan kaynaklanan güçleri ile birlikte binlerce yıllık bir dünya serüveniyle oluşan ortak kültürel mirasını yeniden üretilip harekete geçirerek daha ileri bir aşamaya çıkarma işlevini de görmüşlerdir. Her seferinde gördüğümüz şey aynı sahenin farklı normlarda, farklı koşullarda ve farklı yöntemlerle yeniden sunulmasıdır. Kısacası din, gerçek anlamda bir ad koyma manzumesidir. Bu özellik bütün semavi dinler için geçerli ise de özellikle İslam dini en azından teoride ve büyük ölçüde de pratikte bunun en sağlıklı örneğini gerçekleştirmiştir.

Dediğimiz gibi bütün dinlerin ortak misyonu bu olmakla be-

raber öngörülen etkinlik alanları, geçerlilik zamanları yine zamanın koşullarına ve insanlığın medeniyet olarak kaydettiği aşamaya göre belirginleşir.

Bir din bu işlevi yerine getiremiyorsa, müntesipleri durağan bir hayat sürüp kendi kendini tekrar ediyorsa, insanın varlıklara ad koyup yeni değerler üretme yeteneğini harekete geçiremeyeceği için artık o dinin miadı dolmuştur; yeni bir dinin gönderilmesinin zamanıdır.

Özetleyecek olursak ilahi dinler, dil ile objeler âlemi arasındaki dengeyi doğru kurmak suretiyle insanlara bir ad koyma/değer üretme/diyalog kurma perspektifini kazandırır.

İnsanlığın bu ihtiyacına binaen gönderilen son din İslam dini de, bu müdahalesini ontolojik bir temele dayandırır. Önce kendini bütün insanlık için gönderilen evrensel bir din olarak konumlandırır. “Allah katında tek din islamdır” diyerek varlığın tâbi olduğu kozmik din olarak da alternatifsizliğini gösterir: Bunun yanında Hz. Peygamber hakkındaki “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” ayeti de bu evrensel, ontolojik misyonun bir diğer ifadesidir. İslam ümmeti de bütün insanlığa örneklik oluşturması öngörülen bir misyonun sahibi, merkezi bir topluluk olarak nitelendirilir: “Siz insanlık için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.” Yani, bütün bir varlığın tâbi olduğu esaslardan ibaret dininizden, bütün âlemlere rahmet olarak gönderilen peygamberinizin pratiğinden ilham alarak eşya ile doğru diyalog kurmanın, değer üretmenin evrensel ve toplumsal laboratuvarı, modeli, şahidi konumundasınız. Kur’an, islam’ı, varlığın tek dini, Hz. Peygamberi, âlemlere (bütün varlıklara) gönderilmiş bir peygamber olarak nitelendirirken, İslam ümmetinin insanlığa örneklik misyonunun varlıktan kaynaklanan dayanaklarına işaret etmiş oluyor. Bu örneklerle birlikte Hz. Peygamberi (s) “*hatemu’n nebiyyin*” (son peygamber) olarak nitelendiren ayet ve benzerleri İslam ümmetinin bu misyonunun kıyamete kadar devam edeceğini de göstermektedir. Dolayısıyla manevi bir bedeviyet sürecine giren insanlığın yeniden değer üretecek hale gelmesini sağlayacak nefes yalnız İslam’dan

kaynaklanacaktır.

Kur'an Kıssalarında Ad Koyma

Bu bağlamda genelde ilahi dinlerin, özelde İslam dininin varlığı nasıl yeniden anlamlandırıldığını, değer üretici özelliğini kullanarak nasıl yeniden adlandırdığını gözlemlemek için Kur'an kıssalarına ve oradan İslam tarihine göz atmak yeterlidir.

Kur'an-ı Kerim, kıssaları aracılığıyla insanların, cüz'i iradelerini sergilerken, cüz'i iradeleri oranında etkinlik gösterirken külli iradenin etkisinin objeler dünyasına yansımaya aracı olduklarını öğretir bize. Kur'an kıssaları, tarihsel koşullarda gerçekleşen herhangi bir hadisenin, o tarihsellikte bir takım değişikliklere yol açmasının yanı sıra, evrensel ölçekte, tarih ve zaman üstü gelişmeleri tetiklediğini ve buna paralel olarak da tevhidi pratiği de bir üst aşamaya, bunun yanında tevhidi temsil konumunda olan topluluğun da medeniyet noktasında daha ileri bir düzeye ulaştığını anlatmaktadır. Üç boyutlu bir dinamizmi anlatır Kur'an kıssaları. Biri hadisenin ve kahramanının temsil ettiği tarihsellikteki dönüşüm; ikincisi medeniyet olarak insanlığın bir üst aşamaya taşınması; üçüncüsü tevhidin insanlığın kaydettiği sosyal yaşama cevap verecek yeni bir formla sunulması. Bu, tam da bizim söylediğimiz varlıklara ad koyma ameliyesidir. İnsanlığın istifadesine sunulmuş değer üretme perspektifidir; eşya ile diyalog kurma pratiğidir.

Bütün kıssaları burada anlatmaya elbette imkân yoktur. Ama kıssalar arasında ana hatları gözler önüne seren genel bir özetle gezinti yapmak da yeterli olacaktır.

Âdem Kıssası

Bir bütün olarak insanlığın dünya üzerindeki hayatı, Âdem'in (a.s) cennette iken işlediği bir hata (bir eşya ile hatalı diyalog kurma da diyebiliriz. Çünkü değer üretici bir ilişki değildi) üzerine başlamıştır. Âdem, işlediği hatanın farkına varıp tövbe ettiği ve tövbesi de kabul edildiği halde, evrensel yasalar sistemi içinde tetiklediği süreç durmamıştır. Onca güzellik, onca erdem, onca ıslah, karalar, denizler, gökyüzü, göz kamaştırıcı güzellikleriyle tabiat, insanlar,

hayvanlar, otlar, çiçekler, lezzetler, hazlar ve bir bütün olarak yeryüzü medeniyeti, bu hatanın tetiklediği bir süreçtir. Bu olayla birlikte tevhit, zerrelere âleminden objelere âlemine taşınmış ve bir çekerdek gibi toprağa düşmüştür. Diğer bir ifadeyle mayalanma süreci diyebileceğimiz bu süreçle tevhit ailesel çerçevede yeryüzünde, insan hayatında etkin olmaya başlamıştır. İnsanlık da zerre âleminin bir tür bireyselliğinden aile çapındaki toplumsallığa geçmiştir. Buna paralel olarak da uyumuyla, iç çelişkileriyle ve doğayla kurulan ilişkileriyle medeniyetin ilk aşaması gün yüzüne çıkmıştır. Âdem kıssası, insanın yeryüzünde varlıklara ad koyma serüveninin anlatıldığı medeniyet kitabının dibacesi konumundadır.

Nuh Kıssası

İnsan-eşya diyalogunun, değer üretmenin, medeniyete ivme kazandırmanın en ilginç örneği herhalde insanlığın ikinci babası da sayılan Hz. Nuh'un kıssasıdır. Nuh'un kavmi eşyaya ad koymak, eşya ile diyalog kurmak ve değer üretmek adına birkaç put icat etmiş ve insanın değer üreticiliğini bu putların etrafında kısır bir döngüye döndürmüşlerdi. Nuh, kavmine "o putlar sizin ve atalarınızın uydurduğu adlardır" derken, ad koymanın varlıkların tâbi olduğu evrensel yasalar sistemine dayanmasının gerekliliğini vurguluyordu. Değilse, o adlar kuru-verimsiz birer sözden ibaret kalırlar, diyordu. Vahyin "gözleri önünde" Nuh bu bedeviyete müdahale etti ve varlıklara ad koymanın usulünü öğretti. Nuh, ağaçlardan gemi üretirken ad koymanın nasıl bir şey olması gerektiğini de öğretiyordu böylece. Nuh'un oğlu ise sahil değer üretme, varlıkla sağlıklı diyalog kurma yoluna girmektense doğuştan sahip olunan verilerle varlığa karşı mücadele yolunu, dev tufan dalgalarını kulaçlarla yenmeyi seçiyordu ve doğal olarak kaybediyordu. Nuh'un kavmi, ad koymayı herhangi bir varlığa verilen kuru bir isimden ibaret sanıyorken, Nuh'un oğlu onlardan bir adım önde, ama doğuştan verilmiş imkânları aşamayan bir çabanın yeterliliğine inanıyordu. Neticede Nuh, zeminini kaybetmiş/ad koyma dürtüsünü fasit bir daireye mahkûm etmiş insanlığı sahil ad koyma

gemisine bindirerek varlık yasasına uygun değerler üretebilecekleri bereketli zemine ulaştırdı. Nuh'un gemisinin oturduğu Cudi (Guti ülkesi/Mezopotamya) insanlığın ilk medeniyetinin kurulduğu bir coğrafya olması tesadüf değildir. Kıssadan anladığımız kadarıyla ad koyma bağlamında Nuh'un kavmi yıkıcı (fasit) bir tavır sergilerken, Nuh'un oğlu nötr bir pozisyonu tercih etmiştir. Nuh ise değer üretici bir tavırla varlık yasasına uygun hareket etmiştir. Bu bakımdan bütün nesillerin ibret alacakları evrensel bir modelendir bu kıssa.

İbrahim Kıssası

İbrahim'in (a.s), eşinin, cariyesini kıskanması sonucu, cariyesini çocuğuyla birlikte alıp Mekke'ye yerleşmesi, iki kadının birbirlerini kıskanmaları sonucu huzur bulmak üzere atılan bu basit adım, İslam dininin zuhur ettiği topraklarda yeşeren muazzam medeniyetin tetikleyici olayı veya zemin hazırlayıcısıdır. İki kadın arasındaki kıskançlık duygusunun bir medeniyetin kuruluşunu hazırlayan olaylar silsilesinin başlangıcı olduğunu görüyoruz. Ayrıca bu olayla birlikte tevhit inancı aile dini olmaktan çıkıp daha büyük bir topluluk sayılan kabile toplumu ve kavimle tanışmıştır.

Yusuf Kıssası

Yakub'un (a.s) oğullarının, kardeşleri Yusuf'u (a.s) kıskanmaları nedeniyle onu tutup bir kuyuya atmaları ve ondan sonra yaşanan olayların Yusuf'un Mısır'a aziz olması ve binlerce insanın hayatını kıtlık felaketinden kurtarması ve ayrıca Mısır'da İsrailoğulları için yepyeni bir gelecek inşa etmesi, tevhit inancının bütün bir Mısır'a hâkim olması gibi muazzam bir hadiseyle sonuçlanmıştır. En önemlisi Kenan'da göçebe dini konumundaki tevhit, Mısır'da şehir kültürüyle, yerleşik hayatla tanışmış, bedeviyetten hadariyete intikal etmiştir.

Musa Kıssası

Mısır'da şehir kültürü ve devlet olgusuyla tanışan, böylece göçebe hayatının basit ve yalın ilişkilerini geride bırakıp karmaşık kent ilişkilerini yaşamaya başlayan İsrailoğulları, Mısır macerasından

sonra Hz. Musa aracılığıyla Filistin'e doğru yola çıkarıldıktan sonra tevhit dininin yerleşik toplumsal düzenin dini olmasının pratik modelini oluşturmuşlardır. Bu süreç Hz. İsa'nın peygamber olarak gönderilişine kadar devam etti.

İsa Kıssası

Hz. İsa ile birlikte de tevhit dini, kan bağına esas alan kavim aşamasından ümmet aşamasına adım atmıştır. Bu aşamadan sonra da bu günümüzü şekillendiren ve geleceğimize de damgasını vurması muhakkak olan İslam ile Hıristiyanlık ilişkisi ve etkileşimi, yani diyalogu başlamıştır.

İslam ile Hıristiyanlık arasında genelde çatışma görünümlü ilginç bir diyalog vardır ve tam da yukarıda işaret ettiğimiz sünettullahın bir tezahürüdür bu. Yani dinin, insan hayatında aşama kaydetmesinin, aynı zamanda insan hayatına da aşama kaydettirmesinin vesilesidir. Bu durum, iki dinin birbirleriyle fiilen yüzleşmeye başladıkları tarihten önce, Hıristiyanlığın ortaya çıkışından itibaren başlayan bir süreçtir. Yani Hıristiyanlık bir bakıma, İslam dininin etkinliği için zemin hazırlamıştır. Çatışma görünümlü bir ilişki olmasından dolayı sanki iki dinin mensuplarının birbirlerinden biganeymiş gibi bir algıya sebep olmasına karşın, yengili, yenilgili, zaferli, hezimetli, fetihli, işgalli, kısacası, acısı ve tatlısıyla bu süreç her iki dinin mensuplarının hayatlarında olayların lokal ve tarihsel oluşlarının ötesine geçen büyük değişikliklere, tarihsel kapsamlı dönüşümlere yol açmıştır. Hıristiyanlık-Müslümanlık tarihi muazzam bir ad koyma laboratuvarıdır.

Hıristiyanlığa kadar, Allah tarafından gönderilen bütün dinler, belli bir toplulukla ve zaman dilimiyle sınırlı olmuşlardır. Zamanısal olarak birkaç nesli kapsayacak şekilde süreklilik arz edenler (Musevilik gibi) olmuşsa da, belli bir kavme özgü olma özelliğini aşan olmamıştır. İlk defa Hıristiyanlık evrensellik özelliğiyle ortaya çıkmıştır.

Aslında Hz. İsa (a.s) evrensel bir din getirmemiştir. O da Hz. Musa'nın (a.s) şeriatını pekiştirmek üzere gönderilmiş bir Beni İsrail peygamberidir. Nübüvvet fikrine yabancı olmayan, ardı ar-

dına nebilerin gönderilişine alışık olan ve dini metinlerinde peygamberliğin bir gün son bulacağı yazılsa da o son peygamberin henüz gelmediğine inanan İsrailoğulları'nın İsa'yı (a.s) peygamber olarak kabul etmemeleri, İsa'nın (a.s) nübüvvet iddiası için gerekli olan donanımlar bakımından yetersiz olmasından ziyade, fazladan özelliklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü o günkü şartlar, Hz. İsa'nın (a.s) sıra dışı doğumu, gösterdiği mucizeler Yahudilerin havsalarlarının alabileceği türden değildi. Bu yüzden adeta Yahudilerin İsa'yı (a.s) peygamber olarak kabul etmemeleri için özel olarak bir takım ek özellikler verilmişti ona. O, sıra dışı doğumuyla, gösterdiği mucizelerle bu güne kadar alışıla gelmiş Beni İsrail peygamberlerinden büyük farklılıklar gösteriyordu. Binlerce yıllık geleneklerin hâkimiyeti altında, değişmez, değiştirilemez kuralları olan bu dar kan bağına bağlı kavmi çerçevede kabul görmesi mümkün değildi. Ama Yahudiler tarafından şiddetle reddedilmesine sebep olan bu özellikleri İsa'nın (a.s) dünya imparatorluğu Roma'da tanınmasını ve evrensel bir şöhrete kavuşmasını sağladı. İsa'nın (a.s) ortaya çıktığı Filistin topraklarının o sırada Roma imparatorluğunun egemenliği altında olması da bu durumu kolaylaştırdı ve dünyanın hâkim gücünün merkezinde makes bulmasını sağladı. Derken Romalıların, Yahudiler arasında gerekli ilgiyi görmeyen bu dini kabul etmeleriyle de dünya ölçeğinde yaygınlık kazanması kolaylaşmıştır. Böylece tevhidin, kan bağıının şekillendirdiği kavmiyet dünyasından çıkıp böyle bir şarta ihtiyaç bırakmayan ümmet dünyası gibi bundan sonra insanlığın yegâne hedefi olması gereken inanç esaslı kavmiyet sürecine adım atması da gerçekleşmiş oluyordu.

İsrailoğullarına, onların sahip oldukları dinde, en fazla tecdit gerçekleştirmesi amacıyla gönderilmiş bir dinin, beklenmedik şekilde evrensel kimlikle belirginleşmesi, evrensel anlamda bir söylem ve pratik gereksinimine cevap verecek bir dil yakalama zaruretini ortaya çıkarmıştır. Vahye dayalı orijinal metinde bulunmayan yeni kavramlar ödünç alındığı gibi orijinal vahyi kavramlara da evrensellik adına, özellikle Roma kültüründen ödünç anlamlar yüklenmiştir. Tevhit inancı adeta kanırtılmış, kimi zaman da kı-

rılma noktasına getirilmiştir. Böylece yerel tevhidi bir din olan Hıristiyanlık evreselleşirken tevhidi kavramların içleri şirke doldurulmuş bir sistem olarak bu günkü halini almıştır.

Hıristiyanlığın bu şekilde evrenselleşmesi, dinin özünü değiştirmiş olması nedeniyle bir yıkım olmakla beraber, (unutmayalım kendi dönemlerinde hem dine hem de insanlığa aşama kaydettirmiş Hacer ve İsmail'in (a.s) ıssız Mekke çölüne terk edilmesi, Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması, ardından köle diye satılması da yeterince acıydı ve objektif koşullarda bir yıkımdı, tıpkı Âdem'in cennetten atılması gibi) farklı etnik kökenlerden, farklı coğrafyalardan, farklı renklerden insanların aynı din etrafında birleşebileceklerini, bu güne kadar tevhit dininin hep bir kavmin sınırları içinde etkin olmasına alışmış bu coğrafyaya fiilen kanıtlayarak daha sonra ortaya çıkacak gerçek evrensel tevhit dini olan İslami zihinleri hazır hale getirmesi, ufukları açması bakımından da bir zihniyet devrimi mesabesinde. Hıristiyanlığın yozlaşması şeklindeki şerre mukabil, zihinlerin İslami tevhide hazır hale gelmesi gibi büyük bir hayır tezahür etmiştir.

Hıristiyanlığın kendini feda ederek (Hıristiyanlık teolojisinde İsa'nın (a.s) çarmıha gerilerek insanlığı büyük günahattan kurtarmak için kendini feda ettiği şeklindeki retoriği ödünç alacak olursak) hazırladığı bu zihinsel ortam, sahih İslam tohumlarının sağlıklı bir şekilde yeşermesine, evrensel ölçekte yaygınlık kazanmasına yardımcı olmuştur. Nitekim İslam coğrafyasında yaşayan Müslüman nüfusun kahir ekseriyetinin (kuzey Arabistan, Anadolu, kuzey Afrika, Balkanlar, Kafkasya...) eskiden Hıristiyan olması, bugün bile ihtida hareketlerinin en çok onlar arasında gerçekleşmesi, aradaki diyalogun çatışma nitelikli olmasına karşın, bunun kanıtıdır.

Ve İslam'ın Kıssası

İslam dini, Hıristiyanlığın açtığı yoldan gidip, bozulan, yozlaştırılan, amacından saptırılan tevhit inancını tashih ederken, bu dinin mensuplarının medeniyet tecrübelerinden istifade etmiştir. İsrailoğulları'nın kıssasında, onların yeniden egemenlik kurlmalarının işareti olarak Harun ailesinden kalma emanetlerin bulunduğu

sandığın tekrar kendilerine gelecek olmasından söz edilir. Sembolik bir anlatımdır bu. Sandıkta önceki hâkimiyet dönemlerini hatırlatan eşya yer almaktadır. Bu onlara moral verir ve yeni süreçte özgüven içinde hareket etmelerini sağlar. Bu aslında, insanlığın ortak kültürel mirasının eserlerini sembolize eder. İnsanlığa önderlik etme pozisyonunda olan medeniyetin, önceki medeniyetlerin insani kazanımlarını uhdesine alıp yeniden üretme hakkına sahip olduğunu ifade eder. Tarihi pratik de bunun kanıtıdır. Nitekim İslam medeniyetinin, yerleşme aşamasını tamamlayıp orta doğuda kalıcı bir güç olduğunu fiilen kanıtladıktan sonra Abbasiler döneminde, özellikle halife Memun zamanında bir dünya gücü olarak sahnedeki yerini aldıktan sonra insanlığın ortak mirası olan eserlerin başkente taşınmasına tanık oluyoruz. Memun, Bizans kralına bir mektup göndererek âlimlerinin Antakya kütüphanelerindeki eserleri incelemek üzere geleceklerini ve bunlardan seçtiklerini kendisine getirmelerini emrettiğini bildirir. Bu adımla birlikte Yunan felsefesi ve mantığı İslami ilimlerin her alanında işlevsel hale getirilmiştir. Daha sonra Batı medeniyeti insanlığın önderliği pozisyonunu elde etmiş ve en başta da İslam dünyasında yeniden üretilip işlevsel hale getirilmiş Yunan felsefesini Batı'ya taşımıştır. Bugünkü Batı medeniyeti bu adımdan büyük bir ivme kazanmış ve dünyanın hemen her tarafındaki insanlığın ortak kültürel mirasını kendi medeniyet perspektifine göre yeniden yorumlamıştır. Bir anlamda Eski Yunan'da yerel, İslam âleminde bölgesel bir değer olan felsefe Batı medeniyetiyle birlikte evrensellik özelliğine kavuşmuştur. Ama tevhit dini Hıristiyanlığın, evrenselleşirken yaşadığı yozlaşmanın aynısını felsefe de yaşamıştır. Evrensel ölçekte yaşanan katliamların, zulüm ve baskıların, despot yönetimlerin hepsinin arkasında felsefeden üretilen ideolojiler yatmaktadır.

Bu noktada Hıristiyanlığın yanlışlarını düzelten, tevhit inancının evrensel boyutta nasıl yaşanacağını pratikte gösteren İslam ümmetinin yepyeni bir aşamanın eşliğinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu aşama, Müslümanların evrensel medeniyetin yoksun bulunduğu değerleri temsil ederek evrensel bir güç olarak ortaya çıkışlarını temsil etmektedir.

Kur'an kıssalarından yaptığımız bu özet, özellikle İslam-Hıristiyanlık ilişkisi üzerine sunduğumuz değerlendirme, insanın varlıklara ad koymak suretiyle değer kazandırmasının, eşya ile sahih bir diyalog kurmasının yanında vahyin bu bağlamdaki müdahalesinin de işlevselliğini gözler önüne serme amacına yöneliktir.

Eğer vahyin müdahalesi olmasa insan eşya ile sağlıklı, sahih bir diyalog kuramaz, bedeviyet içinde bocalar, büyük akarsulara ulaşamayan kapalı su birikintileri gibi manen kokuşur. Kur'an-ı Kerim'in, insan için, aile, kabile, aşiret, ulus gibi zorunlu kavimler silsilesinden geçtikten sonra, daha geniş bir kavim çerçevesine ulaşmak üzere belirlediği ufka ulaşamaz. "Allah, Kabe'yi insanların belini doğrulttukları, kıyam ettikleri bir yer kıldı. ..." (5/Maide, 97) ayeti, kavim kavramının evrensel ufkunu, vahyin insan hayatına yönelik müdahalesinin hedefini göstermektedir. Dolayısıyla Kâbe dil, din, tarih ve yaratılış bağlamında insanın Âdem'den beri süren ad koyma misyonunun zirvesini temsil etmektedir.

Ehl-i sünnet ve Şia örneğinde Ad koyma

İslam ümmetinin iç işleyişine gelecek olursak; sosyolojik olarak İslam ümmeti iki ana akımdan meydana gelmektedir: Ehl-i Sünnet ve Şia. Her iki ekolün ortaya çıkış koşullarındaki söylemleri bugünkü etkinliklerinin karakterini de belirlemektedir. Resulullah'tan (s.a.v) sonra genel olarak sahabeyi model kabul eden ehli-sünnet ekolü ile ehli-i beyt imamlarını model kabul eden Şia, bu kabullerini her dönemde yeniden üretme kabiliyetlerini gösterdikleri için bugün hala etkin olabilmişlerdir. Yani iki ana akım da ad koyma/değer üretme/eşya ile diyalog kurma vasfına haizdir. Aynı kaynaklardan farklı yöntemlerle de olsa beslendikleri, aynı tarihsel ve beşeri zemine dayandıkları için de birbirlerinden etkilenmeleri de kaçınılmaz olmuştur. İki akımın diyalogu tarihte olduğu gibi bugün de değer üretici verimliliktedir. Sünni akımın rol modelleri dört halifeden biri olan İmam Ali, Şii akımın bugünkü tavrını açıklayan bir özelliğiyle tebarüz etmiştir. Mesela sahabenin genelinin aksine ve de Resulullah hayatta iken çok kısa aralıklar hariç hemen her zaman onun yanı başında bulunan İmam Ali çok az hadis ri-

vayet etmiştir.

Bunun yanında ayetlerin ve hadislerin yeniden üretilmesi sayılabilecek bir dolu hutbe, mektup ve aforizmalar müktesebatı bırakmıştır. Bunların büyük kısmı *Nehcu'l Belağe* adlı kitapta toplanmıştır. Bu kitap kelimenin tam anlamıyla bir değer üretme, verilerden yeni veriler çıkarma, metinleri bambaşka bir kalıpta yeniden etkin hale getirme örneğidir. İlk üç halifenin ve diğer sahabinin müdahale etmeden doğrudan aktardıkları ve hayatlarına geçirmeye çalıştıkları hadislerin Ali'nin dilinde yeni objektif koşullara uyarlanışına tanık oluyoruz. Ali'nin bu işlevi büyük ölçüde şiaya, kırılma dönemlerinde çıkış arayan Ehl-i sünnet âlimlerine irfani bir kaynak olarak belirginleşmiştir. İktidar gücünü kullanan ehli-sünnet irfan boyutunu Ali'nin ve evlatlarının örnekliğinden edinmiştir. "Bana verilen ilmin örneği gökten yağan yağmurdur. Bir kısım toprak bu suyu alır içinde tutar, insanlar, tarlalarını, hayvanlarını sulamak ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere ondan istifade ederler. Kimi toprak da o suyu alır, yeşil otlara, ağaçlara, çiçeklere dönüştürür."hadisi adeta Ehl-i sünnet ve Şia ekollerinin görev dağılımına işaret etmektedir. Hadisin devamında "bazı zeminler de kayalıktır. Bu su üzerinden akar gider" denildiğini de unutmayalım. Değer üretemeyen, öfke ve nefretten başka bir varlık gösteremeyen marjinal yapıların payına düşen de budur.

Modern zamanlarda Şia kültür havzasından çıkan Cemaled-din Afgani de coşkun zihni ve irfani ufkuyla önce İstanbul'a, oradan Mısır'a geçerek Batı medeniyetinin ardı arkası kesilmeyen çok yönlü saldırıları karşısında bunalan Ehl-i sünnet dünyasına bir çıkış yolu göstermiştir. Bir bakıma Ali'nin ilk üç halife devrinde oynadığı rolün bir benzerini tekrarlamıştır. Nitekim onun aşıladığı ehli-sünnet dünyası Mehmet Akif Ersoy gibi aydınlardan, Bediüzzaman Said-i Nursi'den, Mısır'da Muhammed Abduh ve Reşid Rıza'ya kadar birçok Sünni âlimin yeni bir ufukla sahnedeki etkin yerlerini almasını sağlamıştır. Afgani'nin Sünni dünyaya taşıdığı Alevi irfan, Abduhlar üzerinden Hasan el-Benna, Seyyid Kutup gibi şahıslar aracılığıyla modern zamanlara hitap eden evrensel ve

de teşkilatlı bir söyleme dönüşmüştür. Neticede Mısır'da İhvan-ı Müslimin, Türkiye'de nurculuk hareketi doğmuştur. Bunun yanında İhvan-ı Müslimin'in müesses nizamın düsturu olarak yenden ürettiği İslami söylem, kabuğuna çekilmiş şia irfanını uyandırmış ve İran İslam inkılâbını tetiklemiştir. Bugün İran'da etkin olan "Velayet-ı Fakih" kurumu, Ehl-i sünnetin hilafet kurumunun gaip imam sürecinde ikame edilmiş Şii bir versiyonundan ibarettir. Bugün ise Arap baharı ve başka isimler altında yaşanan değişim ve dönüşümlerin İslam inkılâbının Sünni dünyayı uyandırmasının neticesinden başka bir şey değildir.

Kısacası her iki ana akım da dönüştürücü, değer üretici özelliğini koruduğu için varoluşsal ad koyma misyonuna sahiptir. Önümüzdeki aşamada, İslam ümmetinin ikinci önderlik evresinin başlamasına bir katkı olarak bu iki akımın tarihsel müktesebatlarını batı medeniyetinin yozlaştırdığı felsefeye tevhide - irfani ruh aşılacak üzere etkin kılmalarına tanık olacağız.

